

OSMANLI DEVLETİ'NİN FETRET DÖNEMİ

ve

ŞEYH BEDREDDİN HAREKETİ

Mehmet Necmettin BARDAKÇI*

Osmanlı Beyliği 1299'da diğer Anadolu beylikleri gibi fiilen bağımsız, tam teşkilatlı bir beylik hüviyetini kazanmış, şehirleri, ordusu, sarayı ve bürokrasisi olan bir devletçik haline gelmiştir. Orhan Bey Osman Gâzi'nin vefatından sonra beylik tahtına hiçbir itirazla karşılaşmadan oturmuştur. Devlet bütün kurumlarıyla Yıldırım Bayezid döneminde (1389-1402) teşekkül ederek imparatorluk sürecine girmiş, ancak bu dönem fazla sürmemiş, Timur darbesiyle çökmüştür. Fetret dönemi (1403-1413) Çelebi Mehmed'in (1413-1421) ülkede birliği sağlamasıyla sona ermiş, II. Murad (1421-1451) zamanında bu durumun muhafazasına çalışılmış, İstanbul'un fethiyle imparatorluk dönemi başlamıştır. Bu bağlamda Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) Osmanlı İmparatorluğunu her yönüyle kuran Sultandır.

Kuruluş döneminde önemli bir yere sahip olan Yesevî dervişlerinin, Ahilerin, Babaların ve derviş gâzilerin yerini bu dönemde şehir merkezlerinde yapılan ve kendilerine vakıflar tahsis edilen dergâh ve tekkelerde yaşayan şeyhler ve mutasavvıflar almıştır. Osmanlı hükümdarları ve vezirlerinin mutasavvıflara karşı gösterdikleri korumacılık siyasetinin bu yapılanmadaki rolü bilinmektedir. Bedevîlikten Hadarîliğe geçen Osmanlı tasavvuf geleneğinin İslâm tasavvuf düşüncesinin mümtaz şahsiyetlerinden Gazzâlî (ö:505/1111), Ahmed Yesevî (ö:562/1166-1167) ve İbn Arabî'nin (ö:638/1240) düşünceleri çerçevesinde oluştuğunu söylemek mümkündür.

* Yrd. Doç. Dr., SDÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Anadolu Horasan, Orta Doğu ve Endülüs tasavvuf hareketlerinin harmanlandığı bir yerdir. Osmanlı Devletinde tasavvufun, özellikle de İbn Arabî düşüncesinin meşruluğu bu sayede mümkün olmuştur.

Osmanlı entelektüelinin zihniyetini fıkıh-tasavvuf ve kelim-tasavvuf uzlaşmasının teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Bu durum zahir-bâtın ve şeriat-tarikat birlikteliğini sağlamıştır. Nitekim Yıldırım Bayezid ve oğullarının dönemlerindeki âlimlerin en meşhurlarından olan Molla Fenârî (ö:834/1430), Osmanlı ülkesinde medresenin reisi olduğu halde Ekberîyye, Bistamiyye ve Zeyniyye tarikatlarının yayılmasında birinci derecede rol oynamıştır. Bu dönemde Halvetîlik, Kadirîlik ve Mevlevîlik de yavaş yavaş yayılmaya başlamıştır.¹ Bununla birlikte Osmanlı hükümdarları özellikle II. Murad ve Fâtiş Mevlevîlere fazla değer vermemişlerdir. Onlara karşı bir tavır sergilememekle birlikte Mevlevîleri kendilerini destekleyen bir zümre olarak da görmemişlerdir.²

Molla Fenârî kelim-tasavvuf arasını yakınlaştıran çalışmalar yaparak mutasavvıfların itkadlarının meşruiyetini sağlamıştır. İlm-i zahir ve ilm-i tasavvufta zamanının önemli bir âlimi ve şeyhi olan Kutbuddin İznîkî'nin (ö:855/1450) "*Râhatu'l-Kulûb*" adlı eseriyle Ali Semerkandî'nin (ö:862/1458) "*Keşfü'l-Esrâr*" isimli eseri fıkıh-tasavvuf arasını meczederek medrese âlimleri ile mutasavvıflar arasındaki buzların erimesini sağlamıştır.³ Bu zihniyet tefekkür ve kritik akıldan daha çok, nakilciliğe ve fatalizme değer vermektedir. Bu da Osmanlı mutasavvıflarının anlama ve ifade aracı olarak şiiri daha fazla kullanmaları neticesini doğurmuştur.

XV. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti tarafından tasavvuf önderlerine gösterilen hürmet ve saygı bazen kötü sonuçlar doğurmuştur. Verdiği eserler ve görüşleriyle bu dönemdeki mutasavvıflardan farklı olduğunu gösteren Şeyh Bedreddin (770-823/1368-1420) bunlardan biridir. Fetret dönemi ile yeniden yapılanma yıllarına damgasını vuran Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin, 770/1368'de Simavna'da doğmuş, İlk tahsilini doğduğu Simavna'da yaptıktan sonra o dönemin ilim merkezlerinden Konya'ya oradan da Mısır'a giden Şeyh Bedreddin, Kahire'de Seyyid Şerif Cürçânî ile birlikte Mevlana Mübarekşah Mantıkî'den felsefe ve ilâhiyat dersleri okudu. Oradan Hacca giden Şeyh Bedreddin, Mekke'de Şeyh Zeylaî'nin ilim meclislerine katıldı. Hac görevini ifa ettikten sonra tekrar

¹ İ.Hakkı Uzunçarşılı *Osmanlı Tarihi*, 4. Baskı, Ankara 1982, I, 533-534.

² Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 2. Baskı İstanbul 1983, 269.

³ Reşat Öngören, "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı'da Tasavvuf Anlayışı", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1997, 416-418.

Kahire'ye dönerek Şeyh Ekmeleddin'den bütün ilimleri tahsil etti.⁴ Daha sonra tasavvufa ilgi duyup Şeyh Seyyid Hüseyin Ahlatî'ye intisab etti. Ondan tasavvufî bilgileri aldıktan sonra şeyhi tarafından irşad için Tebriz'e gönderildi. Bir müddet Tebriz'de kaldıktan sonra tekrar Kahire'ye döndü. Şeyhinin ölümünden sonra onun yerine geçerek tarikatını devam ettirdi.⁵ Konya-Tire ve Sakız Adası yolunu takip ederek Edirne'ye döndükten sonra Musa Çelebi'nin Kazaskeri olan Şeyh Bedreddin'in, tasavvufî birlikte siyaseti de önemseydiği görülmektedir. Musa Çelebi Şeyh Bedreddin'i kazasker tayin ederek onun nüfûzunun yayılmasına yardım etmiş, Şeyh de bu durumdan istifade ederek hedeflediği hükümdarlığa yaklaşılmaya çalışmıştır.⁶ Çelebi Mehmed'in iktidarı ele geçirmesi üzerine Musa Çelebi'den sonra devlette ikinci adam konumunda olan Şeyh Bedreddin ailesiyle birlikte bin akçe maaşla İznik'e sürülerek iktidar merkezinden uzaklaştırılmıştır.⁷

Zahir ve bâtın ilimlerine vakıf olan Şeyh Bedreddin, her iki ilmi de isteyen taliplilerine öğretecek kapasitede geniş bir ilmî birikime sahipti. Bâtın bilgilerindeki üstünlüğü sayesinde halk üzerindeki nüfûzunun arttığını hissettiği, bunun sonucunda vesveseli bir gurura kapılarak halkı kendisine bağlamaya çalıştığı belirtilir.⁸ Halk muhayyilesi bu tür insanları insan üstü gösterme çabasıdadır. Kendisine bağlı olan müridleri de onun ruhani güçlere sahip bir velî olduğunu yaymaya çalışmışlardır.

Bu sırada Şeyh Bedreddin'in müridi olduğunu kendisini Aydın'a

⁴ Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, *Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr*, Hazırlayanlar: Ahmet Uğur ve diğerleri, Kayseri 1997, 241; Taşköprülü-Zâde, 50; M. Şerafeddin Yaltkaya, *Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin*, (Haz: Hamit Er), İstanbul 1994, 58-63; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 360-362..

⁵ Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, 242; Taşköprülü-Zâde, *Eş-Şakâiku'n-Nûmâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, (İnceleme ve notlarla neşreden: Ahmet Suphi Furat), İstanbul 1985, 50-51; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefa*, Cilt III, kısım, II, (Haz: Mahir İz), İstanbul 1973, 397; M. Şerafeddin Yaltkaya, "Bedreddin Simavî", *İA*, II, 444, 5.baskı İstanbul 1979; Aynı Müellif, *Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin*, 67-71; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 362; Bilal Dindar, "Bedreddin Simavî", *DİA*, V, 332, İstanbul 1992.

⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 362.

⁷ Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, (Haz: Atsız), İstanbul 1992, 72-73; Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi, Kitab-ı Cihan-Nümâ*, (I-II), (yayınlayan: F. Reşit Unat- M. Altay Köymen), TTK Yayınları, 2. Baskı Ankara 1987, II, 543; Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, 242-243; Taşköprülü-Zâde, 51; Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, (Haz: İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992, II, 109; Ahmed Cevdet Paşa, 397-398; Yaltkaya, "Bedreddin Simavî", *İA*, II, 444; Aynı Müellif, *Simavna Kadıoğlu Şeyh Bedreddin*, 132; Dindar, "Bedreddin Simavî", *DİA*, V, 332.

⁸ Hoca Sadeddin, II, 110.

gönderdiğini iddia eden Börklüce Mustafa, velâyet iddiasıyla halkı kendi etrafında toplamayı başarmış, Aydın vilayetinin halkının çoğunluğu kendisine tâbi olmuştur.⁹ Sultan Çelebi Mehmed Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in ülkede çıkardıkları bozgunculuk hareketlerine karşı Bayezid Paşa'yı Aydın ilindeki Börklüce Mustafa'nın üzerine göndermiştir. Börklüce ve adamları öldürülmüş, Manisa bölgesinde bulunan Torlak Kemal de yakalanıp idam edilmiştir.¹⁰

Bu olaylar üzerine Şeyh Bedreddin İznik'te kalmayı tehlikeli bularak İsfendiyar Beyinin yanına gitmiş, oradan Rumeli'ye geçerek Deliorman'a yerleşmiştir.¹¹ Sultan Çelebi Mehmed'in Serez'e geldiği sırada Şeyh Bedreddin'in bazı adamlarını etrafa göndererek; padişahlığın kendisine verildiğini ilan edip kendisine tâbi olmalarını, yer yüzüne halife olacağını, Sancak ve Subaşılık isteyenlerin yanına gelmesini istediği, Börklüce Mustafa'nın kendi müridi olduğunu ve kendisi için isyan bayrağını açtığını ilan ettiği belirtilir.¹² Şeyh Bedreddin'in bu sözlerine kanan bir çok kişinin onun din ve tasavvuf yoluna değil, devlet aleyhine çalıştığını anladıkları, Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in öldürüldüğü duyulunca Şeyhin etrafındakilerin canlarını kurtarmak için Şeyhi yakalayıp Serez'e getirdikleri ve Sultan Mehmed'e teslim ettikleri ifade edilir.¹³

Sultan Çelebi Mehmed, Şeyh Bedreddin'in bir âlim olmasını da göz önüne alarak onun ilmî bir heyet tarafından sorgulanmasını istedi. Sadeddin Taftazânî'nin öğrencilerinden Mevlana Haydar Herevî'nin de aralarında bulunduğu bir grup âlim, şerî delillere göre Şeyhin yönetime karşı ayaklanarak suç işlediğine hükmedip; "*katli helal, malı haramdır*" diyerek, cezasının idam olduğuna karar verdiler. Bu karar üzerine düzeni sağlamak için Serez pazarında idam edildi (823/1420).¹⁴ Şeyhin sorguya çekildiği zaman kendisini savunacak bir söz bulamaması ve hakkında verilen idam

⁹ Neşrî, II, 545; Yaltkaya, "Bedreddin Simavî", *İA*, II, 445; Dindar, "Bedreddin Simavî", *DİA*, V, 332-333.

¹⁰ Neşrî, II, 545.

¹¹ Neşrî, II, 545; Yaltkaya, "Bedreddin Simavî", *İA*, II, 445; Dindar, "Bedreddin Simavî", *DİA*, V, 332-333.

¹² Âşıkpaşazâde, 78; Neşrî, II, 545-547.

¹³ Âşıkpaşazâde, 79; Neşrî, II, 547; Hoca Sadeddin, II, 112-113. Şeyh Bedreddin'in etrafında dost ve arkadaşlarının toplanması üzerine kendisini çekemeyen bazı fesatçılar tarafından saltanat istediği gerekçesiyle Sultan'a şikayet edilerek idam edildiği belirtilir. Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, 243; Taşkoprülü-Zâde, 51.

¹⁴ Âşıkpaşazâde, 79; Neşrî, II, 547; Hoca Sadeddin, II, 113-114; Ahmed Cevdet Paşa, 399; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 365; Yaltkaya, "Bedreddin Simavî", *İA*, II, 445; Dindar, "Bedreddin Simavî", *DİA*, V, 332-333.

cezasını kendisinin de onaylaması, onun karakterini yansıtmaktadır.¹⁵

Bütün bu siyasî olaylara karışmakla birlikte Şeyh Bedreddin döneminin değerli ve yetenekli âlimlerinden biridir. *Câmiu'l-Fusûleyn* ve *Teshîl* isimli eserleri onun fıkıh sahasındaki ilmî derecesini göstermesi açısından önemlidir.¹⁶ *Vâridât*¹⁷ adlı eseri ise onun tasavvuf sahasındaki vukufiyetini gösterir.¹⁸ Bu eserde de görüldüğü gibi Şeyh Bedreddin üzerinde İbn Arabî'nin tesiri oldukça güçlüdür.¹⁹ Şeyh Bedreddin'in tasavvuf anlayışı ile İbn Arabî'nin görüşleri arasında önemli bir fark yoktur. Şeyh Bedreddin'in İbn Arabî'nin etkisinde kaldığı göz önüne alınca "velâyet", "kutb" ve "hâtemü'l-evliyâ" anlayışının da düşüncesinde yeni açılımlar yaptığı söylenebilir.

Tasavvufî düşüncesinde *vahdet-i vücûd* anlayışını belirginleştiren Şeyh Bedreddin, "kulun suretinde Hak'tan başka bir şey yoktur. Hakikatta O'ndan başka varlık yoktur. Allah'ın dışındaki nesnelere itibaridir. Allah bütün varlıklarda zuhur eder" sözleriyle bu düşüncesini yansıtır.²⁰ Allah'ın Âdem'e bütün isimleri öğretmesinden maksadın, insanı kâmile Allah'ın isimlerinin öğretilmesi olduğunu belirtir. Ona göre Allah'ın isimlerinin kemâliyle tezahürü, meleklerin değil, insan-ı kâmilin üzerinde görünür.²¹ Ş. Yaltkaya, Şeyh Bedreddin'in kendisinin insan-ı kâmil olduğu, ve Allah'ın onun vasıtasıyla gerçeği ortaya çıkaracağı düşüncesinde olduğunu belirterek bunu gerçekleştirmek için isyana kalkıştığı neticesine ulaşır.²²

Şeyh Bedreddin zahir ilimleri uğraşan âlimlerin işlerini Allah'ın ıslah ettiğini, onları özü bırakıp kabukla uğraşmaya yönelttiğini belirtir. Bu âlimlerle ilgili olarak şu hükmü verir: "Bu bilginlerin çoğunun içi yarılıp bakıldığında, dünya sevgisi ve başkanlık hürsından başka dinle ilgili hiçbir ize rastlanmaz. Allah onları rezil etsin."²³ Bu iddialı sözlerin sahibi Şeyh Bedreddin, kendi bedduasının kurbanı olmuştur denilebilir. Nitekim eserleri âlimler ve müftüler arasında takdir toplayan Şeyh Bedreddin'in idam edilme sebebi, dinî bilgilerdeki üstünlüğüne rağmen riyaseti elde etmek için isyana

¹⁵ Yaltkaya, "Bedreddin Simavî", *İA*, II, 446.

¹⁶ Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, 243; Hoca Sadeddin, II, 109.

¹⁷ Şeyh Bedreddin, *Vâridât*, (Çeviren: Cengiz Ketene), Ankara 1990.

¹⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, (I-II), İstanbul 1971, I, 1995.

¹⁹ Şeyh Bedreddin, *Vâridât*, 38-40; Hilmi Ziya Ülken, *İslâm Düşüncesi*, 2. Baskı İstanbul 1995, 148; Ahmed Cevdet Paşa, 397-398. Ahmed Cevdet Paşa, *Vâridât*'ın İbn Arabî'nin *Füsûsu'l-Hikem* adlı eserinin bir taklidi olduğunu söyler. 399.

²⁰ Şeyh Bedreddin, *Vâridât*, 4, 10-12.

²¹ Şeyh Bedreddin, *Vâridât*, 16-17.

²² Yaltkaya, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, 112-113; karşılaştır: Şeyh Bedreddin, *Vâridât*, 9.

²³ Şeyh Bedreddin, *Vâridât*, 23.

kalkışıp hukuku ve düzeni çiğnemiş olması olarak zikredilir.²⁴ Bu da onun düşüncelerinden dolayı “şer’an” değil, devlete isyan suçundan “örfen” idam edildiğini gösterir.²⁵ Bu bağlamda Şeyh Bedreddin’in Musa Çelebi’nin Kazaskeri olduğu, kardeşler arasındaki taht mücadelesi neticesinde desteklediği tarafın iktidarı kaybettiği gerçeği unutulmamalıdır.

Âşıkpaşazâde Şeyh Bedreddin’le ilgili olarak imanlı mı gitti, imansız mı gitti ancak Allah bilir diyerek, bu konuda karar vermenin güç olduğunu belirtirken,²⁶ Bursalı Mehmed Tâhir onu Şiî, Batınî ve Rafizî olarak nitelendirir.²⁷ Köprülü ise, Şeyh Bedreddin’in Baba İshak müridlerinden olup, bâtinî ve siyasî bir gaye hedeflediğini belirtir.²⁸ Ahmet Refik de bu ayaklanmayı dinî bir isyan, Şeyh Bedreddin’i de Râfizî olarak nitelendirir.²⁹ Ancak Bâtınî teriminin mutedil sûfilerden İsmailî Karmatîler’e kadar geniş bir yelpaze için kullanıldığı dikkate alınır, burada ne demek istenildiğinin muğlak olduğu görülür. Onun zahir ve bâtin ilimlerindeki geniş bilgisi ile fıkıh kurallarına uyması dikkate alınır Şeyh Bedreddin’î İsmailî-Karmatî bağlamında Bâtınîlik ile suçlamak ağır bir itham olsa gerekir.

Şeyh Bedreddin isyanı büyük ölçüde Ankara savaşından sonra *Fetret Devri* denilen (1402-1412) dönemde, Osmanlı Devletinin maruz kaldığı siyasî, içtimaî ve iktisadî buhranların bir ürünüdür. İsyana katılanlar da esas itibarıyla Şeyh Bedreddin’in Musa Çelebi zamanındaki Kazaskerliği sırasında kendilerine timar verilip Çelebi Mehmed tarafından Anadolu’da ve Rumeli’de timarları elinden alınmış sipahiler, sınır gazileri ve Osmanlı fetihleri sırasında topraklarına el konulan Balkanlar’daki yerli Hristiyan feodallerdir. Bu açıdan Şeyh Bedreddin isyanı büyük kesimiyle imtiyazları ellerinden giden Müslüman sipahilerin ve Hristiyan derebeylerinin çıkarlarına hizmet eden bir ayaklanma hareketi görünümündedir.³⁰ Şeyhe ve halifelerine uyanların Türklere daha çok Yahudi ve Hristiyanlar olması, onların kolayca bol servet ve geniş hürriyet vaadlerini çok cazip bulmalarından ve Şeyh Bedreddin’in annesinin Rum asıllı olmasından³¹

²⁴ Hoca Sadeddin, II, 114.

²⁵ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (XV-XVII. Yüzyıllar)*, İstanbul 1998, 176-177.

²⁶ Âşıkpaşazâde, 79.

²⁷ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz: A. Fikri Yavuz-İsmail Özen), İstanbul tarihsiz, I, 69-70.

²⁸ Fuad Köprülü, “*Anadolu’da İslâmiyet*”, *DFEF Mecmuası*, sene, II, sayı, 4, 1922, 305-308.

²⁹ Ahmet Refik Altınay, *Osmanlı Devrinde Rafizilik ve Bektaşilik (1558-1591)*, İstanbul 1932, 3-6.

³⁰ Ocak, *Mülhidler ve Zındıklar*, 173-174.

³¹ Yaltkaya, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, 179-180.

hareketle onu kendilerine yakın görmelerinden ileri gelmiş olabilir. Bunlar Müslümanlardan daha çok huzur ve rahattan mahrum oldukları için kendilerine vadedilen huzur ve sükûna kavuşmayı hedeflemişlerdir.³²

Şeyh Bedreddin tasavvuf düşüncesindeki “*kutb*” telâkkisinden mülhem olarak zahir ve bâtın ilimlerinde seçkin bir konumda olduğu için, uhrevî hükümranlıkla beraber dünyevî padişahlığın, bir diğer deyişle hilafetin de kendi hakkı olduğu zehabına kapılmış, ülkedeki kaos ortamından da faydalanarak kendisine bir pay çıkarmayı düşünmüş olabilir. Şeyhin Çelebi Mehmed yönetiminden memnun olmayan bazı gruplarla böyle bir harekete girişmesi onun şeyhliği şahlığa çevirme anlayışının bir belirtisi sayılabilir. O ve halifeleri tarafından ilmin ve tasavvufun genel ilkelerine aykırı olarak, kamu düzenini esas alan devlet aleyhine yaptıkları faaliyetler devlet tarafından şiddetle cezalandırılmıştır.

Nakşibendiyye tarikatını Anadolu’ya getiren Simavlı Şeyh Molla Abdullah İlähî (ö:896/1490),³³ Şeyh Bedreddin’in düşüncelerini savunmasıyla dikkati çeker. Hem zahirî ilimler hem de tasavvuf ve tarikatlar açısından oldukça hareketli bir dönemde yaşayan Molla İlähî, ilk tahsilini Kütahya’nın Simav ilçesinde yaptıktan sonra devrin ilim merkezi olan İstanbul’a gider. Bir süre sonra oradan Horasan’a geçen Molla İlähî, tasavvufa karşı kendisinde bir ilgi uyanınca Semerkant’a giderek Ubeydullah Ahrar’ın (ö:895/1490) müridi olur. Seyr-u sülûkunu tamamlayıp icazetini aldıktan sonra Buhara’da Bahaeddin Nakşibend’in (ö:791/1391) mezarının yanında bir yıl kalır. Tekrar Semerkant’a dönen Molla İlähî, şeyhinin tavsiyesiyle Anadolu’ya, Simav’a dönerek irşad faaliyetlerini burada sürdürür.³⁴

Fâti’h’in vefatından sonra İstanbul’a gelerek Zeyrek Camiinin yanındaki medreseye yerleşen Molla İlähî’nin şöhreti kısa zamanda yayıldı. Bu durum bazı bürokratları endişelendirince Evrenos Bey Oğlu Ahmet Bey’in ricasıyla Vardaryenicesi’ne gitti ve irşad faaliyetlerini 896/1490 yılında vefat edinceye kadar orada devam ettirdi.³⁵ Şakâik müellifinin bir çok menkıbesini anlattığı Şeyh İlähî’nin Arapça, Farsça ve Türkçe olmak

³² Yalçkaya, “Bedreddin Simavî”, *İA*, II, 446; Aynı müellif, *Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, 157.

³³ Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü’l-Üns Evliya Menkıbeleri*, çeviren, Lâmiî Çelebi, (Haz: Süleyman Uludağ-Mustafa Kara), 2. Baskı İstanbul1998, 574-577.

³⁴ Abdurrahman Câmî, 574-575; Taşköprülü-Zâde, 249-250; Kara, *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler*, I, 146-147.

³⁵ Abdurrahman Câmî, 576; Taşköprülü-Zâde, 230-231; Bursalı Mehmed Tâhir, I, 202; Kara, *Bursa’da Tarikatlar ve Tekkeler*, I, 149-150. Bursalı Mehmed Tâhir vefat tarihini 893/1487-1488 olarak verir.

üzere üç dilden eserler verdiği anlaşılmaktadır.³⁶ Nakşibendiyye tarikatı ancak Fatih'in vefatından sonra Osmanlı ülkesinde yayılma imkânı bulabilmiştir.

Bu tarikatın Fatih döneminde aktif olamayışıyla ilgili olarak çeşitli sebepler ileri sürülebilir. Ancak Şeyh İlahî'nin Bedreddin Simavî'nin "Vâridât" adlı eserini "Keşfu'l-Vâridât li Tâlibi'l-Kemâlât ve Gâyetü'd-Derecât (Şerhu alâ Vâridât-ı Kübrâ li Şeyh Bedreddin Simavî)" adıyla şerhedip onun fikirlerini benimsemiş olması sebeplerin en önemlisi olarak gösterilebilir.³⁷ Bu eser Kâtip Çelebi'nin de vurguladığı gibi Şeyh Bedreddin'in Vâridat adlı eserinin güzel bir şerhidir.³⁸

Hatırlanacağı gibi Şeyh Bedreddin Fâtih'in dedesi Çelebi Mehmed'e karşı isyan etmiş ve yakalanarak idam edilmişti. Devlete karşı ayaklanan ve eserleri yasaklanan bir şahsı savunan kişiye³⁹ devletin iyi bir gözle bakması pek mümkün değildir. Şeyh Bedreddin'i savunmak o dönemin en büyük suçlarından biridir. Bu açıdan Şeyh İlahî ve temsil ettiği Nakşibendiyye tarikatı İstanbul'a Fâtih Sultan Mehmed'in vefatından sonra oldukça geç denebilecek bir zamanda girebilmiştir.

Sonuç olarak, hak, adalet ve doğruluk prensipleri üzerine kurulan Osmanlı Devleti'nin temel fonksiyonu, hâkimiyet sınırları içindeki bütün kesimlerin adalet çerçevesinde yönetilerek birbiriyle uyum içinde yaşamasını sağlamaktır. Bu itibarla her şeyin üstünde değer verilen bu huzur ve sükûn ortamının bozulmasına sebebiyet veren her türlü hareket engellenmiştir. Devletin nizamını, mevcut düzeni bozacak hareketler hangi şahıs veya çevreden gelirse gelsin devlet tarafından şiddetle cezalandırılmıştır. Bunun en tipik örneği Şeyh Bedreddin isyanıdır. Onun, dönemindeki kaos ortamından faydalanarak devleti ele geçirmeyi hedefleyen hareketi şiddetli bir şekilde cezalandırılmıştır. Şeyh Bedreddin isyanı sebebiyle tarikatlar hakkında bazen takibat yaptıran Osmanlılar, Ehl-i Sünnet inancında olmasına rağmen Nakşibendiyye tarikatına da kuşkuyla bakmışlardır. Bu sebeple Şeyh Bedreddin'in fikirlerini benimseyen Abdullah İlahî tarafından Anadolu'ya sokulan Nakşibendiyye Fâtih'in ölümüne kadar İstanbul'a girememiştir.

³⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, I, 202; Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, I, 159-162.

³⁷ Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, I, 148-150.

³⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, (I-II), İstanbul 1971, I, 1995.

³⁹ Ülken, *İslâm Düşüncesi*, 154.